

УДК 378:658.8

DOI: 10.32342/2522-4115-2021-2-22-4

Л.М. СКРИПНИК,

*аспірантка кафедри загальнотехнічних дисциплін та професійного навчання
Криворізького державного педагогічного університету (м. Кривий Ріг)*

СУТНІСТЬ ТА ОСОБЛИВОСТІ КОНСАЛТИНГУ В СУЧАСНІЙ ОСВІТНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті розглянуто поняття «консалтинг» та «інформаційний консалтинг», розкрито особливості педагогічного консультування в сучасній освітній діяльності. З'ясовано, що консультуванням (консалтингом) є спеціально організована інформаційна взаємодія між консультантом і тими, хто потребує допомоги, для вирішення проблеми останніх та внесення позитивних змін у діяльність окремої особи чи освітньої організації загалом. Обґрунтовано необхідність розвитку консультування в освітній галузі в період модернізації та кардинальних змін в суспільстві. Висвітлено головну мету консалтингової діяльності в закладах освіти, що передбачає поширення та впровадження в цей процес сучасних досягнень науки, техніки і технологій, надання здобувачам освіти та населенню дорадчих послуг із питань застосування сучасних технологій та розвитку соціальної сфери, надання консультації та підтримка участі в різних проектах, підвищення рівня знань і вдосконалення практичних навичок тих, хто залучений до педагогічної взаємодії. Визначено специфіку, функції (консультаційна, наукова, дослідницька, посередницька, навчальна), роль та головні напрями розвитку консалтингової діяльності в закладах освіти. Проаналізовано два головні напрями, що потребують системного застосування консалтингових послуг у закладах освіти, а саме: методичне та профорієнтаційне консультування. Охарактеризовано педагогічний, соціально-педагогічний, психологічний та управлінський типи освітнього консалтингу та дотичні до них інформаційний, профорієнтаційний та репутаційний види консалтингу. Окреслено перспективні технології, що можуть забезпечити повноцінні консалтингові послуги, серед яких комп'ютерно орієнтовані педагогічні технології та технології, що забезпечують належну взаємодію учасників освітнього процесу. Розглянуто труднощі та суперечності, притаманні етапу становлення інформаційно-консультативного середовища закладу освіти та розвитку консалтингових послуг в освітній галузі.

Ключові слова: консультування, консалтинг, інформаційний консалтинг, освітній консалтинг, консалтингові послуги, технології освітнього консалтингу.

Постановка проблеми в загальному вигляді. У XXI столітті в Україні відбувається широкомасштабна інформаційна трансформація всіх сфер життя, що охоплює й освітні системи. Це століття широкомасштабних та кардинальних реформ і змін, пов'язаних із модернізацією державної підтримки освіти і появою нових можливостей для розвитку освітніх послуг. Активний розвиток сучасного інформаційного суспільства зумовлює необхідність впровадження та використання консалтингу в освітній сфері на професійному рівні, що дасть можливість отримувати та надавати професійну підтримку розвитку різних галузям, тим самим виведе освіту на більш високий рівень якості та довіри.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі аспекти консалтингу у межах теорій управління соціально-економічними системами досліджували такі вітчизняні та зарубіжні науковці, як В. Альошнікова [1], Н. Василенко [4], Г. Єльнікова, С. Коржик [9], Ф. Хміль [12], В. Хоменко [13] та ін. Проблеми консультаційного забезпечення навчального процесу вивчали І. Братищенко [2], Т. Бурлаєнко [3], Н. Волкова [5], М. Гуліна [6], Р. Джордж і Т. Крістіані [14], А. Капська і А. Циганенко [7], О. Лаврентьева і Р. Горбатюк [15], Ф. Стееле [16] та ін.

Зокрема Т. Бурлаєнко визначає, що консультативна діяльність стосується надання інформації стосовно проблем, що виникають, і шляхів їх подолання та підвищенні постійної

невизначеності та суттєвої відповідальності за прийняті рішення [3]. М. Гуліна, узагальнюючи розуміння консультування в різних сферах людської діяльності, визначає цей феномен як «орієнтований на навчання процес взаємодії між двома людьми» [6]. В. Альошнікова трактує «консалтинг» як комплекс знань, пов'язаних із науковим пошуком, проведенням досліджень, постановкою експериментів з метою розширення наявних та отримання нових знань, перевірки наукових гіпотез, встановлення закономірностей, наукових узагальнень, наукового обґрунтування проєктів для успішного розвитку організації [1, с. 7].

У наших попередніх дослідженнях, вивчаючи особливості функціонування *інформаційно-консультативного середовища* закладу освіти, ми спиралися на розуміння цього феномена як актуальної для інформаційного суспільства частини простору, в межах якої стає можливим обмін інформацією та консультативна підтримка суб'єктів освітнього процесу та інших зацікавлених сторін за допомогою комп'ютерно орієнтованих технологій. При цьому під *консультуванням (консалтингом)* ми мали на увазі спеціально організовану інформаційну взаємодію між консультантом і тими, хто потребує допомоги, для вирішення проблеми останніх та внесення позитивних змін у діяльність окремої особи чи освітньої організації загалом [15].

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Між тим, в умовах коли змістове наповнення категорії «освіта» ще не повною мірою відображає її сервісну складову, потребує дослідження поняття «консалтинг» у контексті надання освітніх послуг. Незважаючи на наявність численних напрацювань науковців та педагогів-практиків, особливості консультування педагогічного персоналу та студентів, а також інших стейкхолдерів, розглядаються переважно як три розрізнені напрями. Цей стан речей не сприяє створенню єдиного інформаційно-консультативного середовища закладу освіти, спроможного задовольнити найрізноманітніші потреби залучених до нього суб'єктів.

Формулювання цілей статті. Метою статті є обґрунтування поняття «консалтинг», визначення його особливостей та функцій, а також виявлення перспектив і напрямів розвитку консалтингових послуг в освітній галузі України.

Виклад основного матеріалу. Сьогодні перед освітою постає важливе завдання – забезпечення комплексного вирішення проблем, які спричинені внаслідок активного й динамічного суспільного розвитку, модернізації освіти в Україні та поширенням Covid-19. Освіта стає об'єктом спеціальних досліджень різних галузей знань на основі інформаційних і телекомунікаційних технологій. Зростає кількість працівників різного рангу, які мають потенційні навички консультантів, викладачів, тренерів, радників, які паралельно можуть виконувати функції консультантів у закладах освіти. Тому у сучасному світі набуває актуальності та значущості консультативна діяльність, що об'єднує всі свої потенціальні можливості в новій для освітянської сфери лексемі – «консалтинг».

Принагідно слід зацентувати, що *консультування* – це двостороннє спілкування, під час якого консультант допомагає клієнтові прийняти помірковане рішення, спираючись на всебічно надану інформацію. Іншими словами, консультування – це вид інформаційних послуг [8].

Ф. Стееле так пояснював поняття консультування: «Під процесом консультування я розумію будь-яку форму надання допомоги щодо змісту, процесу або структури завдання або серії завдань, при яких консультант сам не відповідає за виконання завдання, але допомагає тим, хто відповідає за це» [16].

Зі свого боку, довідкові джерела визначають, що *консалтинг* (англ. *consulting* – консультування) – діяльність з консультування керівників, управлінців із широкого кола питань у сфері фінансової, комерційної, юридичної, технологічної, технічної, експертної діяльності. Мета консалтингу: допомогти системі управління (менеджменту) в досягненні заявлених цілей [11].

Консалтинг є складним багатофакторним соціальним явищем. У міру розвитку суспільства, ринкових відносин його значення постійно зростає. У широкому сенсі консалтинг може бути визначений як комплекс знань, що вможливають підтримку наукового пошуку, досліджень, постановку дослідів та експериментів, організованих задля розширення наявних та отримання нових знань, наукового обґрунтування різноманітних проєктів, перевірки наукових гіпотез, встановлення закономірностей та побудови наукових узагальнень, що здійснюється з метою успішного розвитку організації [11].

Провідним завданням консалтингу є аналіз та узагальнення й, урешті-решт, обґрунтування перспектив розвитку предметної галузі та проблем клієнта, а також запровадження науково-технічних та організаційно-економічних рішень у практику [11].

Відносно новим видом ділових послуг на українському ринку є *інформаційний консалтинг*, оскільки в сучасних умовах переважна більшість послуг надаються на основі ІКТ. Особливо велика їх частка припадає на власне консультаційні й до того ж – освітні, фінансові й страхові види послуг [8].

Головною метою консалтингової діяльності у сфері освіти можна вважати поширення та впровадження в цей процес сучасних досягнень науки, техніки і технологій, надання здобувачам освіти та населенню дорадчих послуг із питань застосування сучасних технологій та розвитку соціальної сфери, надання консультації та підтримка участі в різних проєктах, підвищення рівня знань і вдосконалення практичних навичок тих, хто залучений до педагогічної взаємодії.

Як зазначає В. Хоменко, актуальність консалтингу для освітньої галузі зумовлена багатоманітністю функцій, які ним виконуються. Серед них найбільш значущими є такі, як-от:

– *консультаційна функція* – полягає в наданні допомоги в розв'язанні певних управлінських проблем; виявленні й аналізі поставлених управлінських завдань; розробці пропозицій щодо їх розв'язання; здійсненні необхідних практичних заходів; моніторингу ефективності реалізації пропозицій;

– *наукова функція* – полягає в розповсюдженні сучасних наукових досягнень та перспективного управлінського досвіду [13, с. 2].

До цих провідних функцій слід додати й такі: збір та опрацювання чинників, які мають вплив на результат роботи закладу освіти (*дослідницька функція*); пошук і підбір ділових партнерів, визначення корисних об'єктів співпраці задля інвестування в діяльність закладу освіти (*посередницька функція*). Важливою є також і *навчальна функція* консалтингу, сутність якої полягає в підвищенні управлінської кваліфікації керівників закладів освіти, формування в них нових навичок та досвіду управління [11, с. 20–21]. Як відзначає С. Коржик, усі ці функції тісно переплітаються між собою, доповнюючи одна одну, та дозволяють комплексно задовольняти інформаційні запити та надавати послуги з аналізу стану й обґрунтування перспектив розвитку, використання сучасних науково-технічних та організаційно-економічних рішень в організації освітнього процесу та педагогічного менеджменту [9].

Умовно уявлення різних авторів щодо консультування можна поділити на дві групи: 1) консультування як взаємодія, або 2) консультування як вплив.

З одного боку, самі освітні структури надають послуги консалтингового характеру різним компаніям, окремим особам і групам населення, а з іншого – заклади освіти й окремі працівники освітньої галузі виступають потенційними споживачами консалтингових послуг у сфері професійного самовдосконалення й особистісного розвитку, ресурсного забезпечення освітнього процесу та наукових розробок і досліджень, позиціонування на ринку освітніх послуг тощо [11, с. 150–151].

Науковці виокремлюють кілька тенденцій, що зумовлюють у даний час розвиток консалтингових послуг, серед них:

– технічний прогрес, що призводить до ускладнення стосунків у сферах соціальної взаємозалежності, забезпечення добробуту, якості освіти, виховання лідерства, прийняття рішень тощо. Унаслідок цих процесів підвищуються потреби в співпраці й взаємодії між окремими людьми й соціальними групами;

– криза людських ресурсів або їх нераціональне використання. Це стосується проблем недостатнього врахування особливостей етнічних меншин, гендерного фактора, людей різних вікових груп, зокрема молоді і людей похилого віку, осіб із обмеженими можливостями, громадян без освіти;

– наявність консалтингового потенціалу працівників різного рангу. Це виявляється в тому, що багато хто з цих працівників має потенційні навички викладачів, інструкторів, консультантів, тренерів, радників і при відповідному навчанні можуть виконувати функції внутрішніх консультантів у своїх організаціях і соціальних групах [14]. Унаслідок чого, з одного боку, потреба в інтелектуальній допомозі зростає швидше, ніж відбувається підготовка

професійних помічників – консультантів, інструкторів, викладачів, а з іншого – оволодіння консультативними навичками, як додатковими до своєї основної спеціальності, є вкрай перспективним для професійної реалізації як фахівців, так і керівників [11, с. 74–75].

Слід зауважити, що підсумковою метою консалтингу стає надання послуг за порадкою для впровадження позитивних змін у діяльність закладу освіти. Порадник виявляє і здатний допомогти у вирішенні особливих технічних завдань, питань людського фактора і вісяляких аспектах організаційних змін.

Н. Василенко [4] визначає головні змістові напрями розвитку консалтингу в освіті:

- педагогічний консалтинг;
- соціально-педагогічний консалтинг;
- психологічний консалтинг;
- управлінський консалтинг.

Розглянемо їх більш детально. Зокрема *педагогічне консультування* є видом професійної допомоги в організації та здійсненні процесу навчання і включає в себе:

– супровід здобувачів освіти в освітньому процесі та надання консультаційної допомоги й педагогічної підтримки їм та їх родинам у виборі способів задоволення освітніх потреб та вирішенні проблем, пов'язаних із навчально-пізнавальною діяльністю, особливо в період пандемії, спричиненою поширенням Covid-19;

– науково-методичний супровід професійної діяльності педагогічного персоналу, який надає якісну допомогу педагогічним працівникам щодо сучасних форм та методів надання освітніх послуг, та забезпечує підтримку участі в різних проєктах [13].

Соціально-педагогічний консалтинг стосується питань соціалізації та соціальної адаптації здобувачів освіти, включаючи роботу з «важкими» й педагогічно занедбаними дітьми, соціально-реабілітаційні заходи з учнями, що мають обмеження у здоров'ї, підтримку дітей і підлітків, які опинилися у важкій життєвій ситуації [5].

Психологічне консультування включає в себе надання допомоги учням, їх батькам, педагогічним працівникам та іншим учасникам освітнього процесу з проблем особистісного розвитку, життєвого самовизначення, взаємин із дорослими й однолітками та розглядається як один із напрямів роботи психологічної служби освітніх установ [5].

Управлінське консультування забезпечує розвиток управлінської культури керівників закладів освіти, надає інформаційні послуги з новітніх тенденцій в розвитку освіти, озброює їх технологіями педагогічного менеджменту [1].

У сучасних умовах потребують розвитку й системного застосування два головні напрями консалтингових послуг, а саме: методичне та профорієнтаційне консультування.

Методичне консультування забезпечує відповідний супровід освітнього процесу за допомогою таких складників, як-от:

- розробки освітніх програм, навчальних планів і навчальних програм, а також навчально-методичних матеріалів із реалізації цих програм;
- проведення консультацій з питань організації освітньої діяльності, наприклад, в умовах карантину чи дистанційного навчання, спричиненого пандемією Covid-19;
- формування даних щорічної звітності щодо діяльності закладу освіти;
- супроводження процедур ліцензування, атестації та державної акредитації напрямів підготовки здобувачів освіти, спеціальностей, включаючи проведення консультацій за чинним ліцензійно-нормативним вимогам до освітніх організацій і надання послуг з підготовки пакета документів з ліцензування [10, с. 41].

Серед різновидів профорієнтаційної роботи, у контексті заявленої теми, наголосимо на профконсультації, яку Є. Клімов визначав як систему заходів, під час яких здійснюється допомога людині, яка входить у трудове життя, правильно вирішити питання про вибір професії; забезпечити найкращу адаптацію людини до професії, допомогти їй знайти себе в цій галузі, виробити свій стиль, свій почерк у роботі [5].

Сьогодні серед кола завдань професійного консультування наголосимо на таких, як:

- вдосконалення професійної освіти, що включає професійну пропаганду й професійну агітацію;
- реалізація професійної діагностики, професійної орієнтації, професійного підбору й професійного відбору;

- вибір професії й оцінка професійної придатності;
- обґрунтована зміна професійної діяльності в разі потреби [10, с. 48–51].

Виконання всіх перелічених функцій на високому рівні забезпечить виведення системи освіти на вищий та більш якісний рівень.

Як зазначає у своїй праці О. Лукашонок, освіта все більшою мірою усвідомлюється в суспільстві як економічний фактор і продуктивний ресурс, а отже, до неї будуть висуватися вимоги, відповідні до ринкових реалій. З економічної точки зору, головними активами освітньої установи є напрацьований інтелектуальний, соціальний і репутаційний капітал. В умовах посилення конкуренції на ринку освітніх послуг управління цими видами активів потребує все більш професійного підходу. Ця ситуація актуалізує розвиток такого напрямку, як *репутаційний консалтинг* на ринку освітніх послуг. Як показує практика, професійне консультування цієї сфери може бути важливим джерелом підвищення якості управління у сфері освіти, а також нарощування конкурентоспроможності окремих освітніх установ [10].

На жаль, на сьогодні повноцінне функціонування феномена, названого освітнім консалтингом, не лише відсутнє в повному обсязі в Україні, але й викликає певне несприйняття в освітній спільноті. Причому таке несприйняття значною мірою поділяється як викладачами, так і освітнім менеджментом на всіх рівнях. Педагогічні працівники вбачають у освітньому консалтингу лише фінансове марнотратство. Представники освітнього менеджменту або взагалі не відчують необхідності зовнішньої консультативної підтримки, оскільки допускають високий рівень своєї управлінської компетентності або вважають освітній консалтинг властивим суто західній моделі управління, зокрема американській системі освіти. Пересічний громадянин послуги освітнього консалтингу підміняє порадами сусідів та знайомих. Тому питання розвитку консалтингових у сфері освіти є досить актуальним та потребує детального вивчення.

З-поміж досить перспективних технологій, що можуть забезпечити повноцінні консалтингові послуги, слід назвати: комп'ютерно орієнтовані педагогічні технології (мультимедійні, гіпертекстові, хмарні, телекомунікаційні, Інтернет-технології, веб-технології, SMART-технології, автоматизовані бібліотечно-інформаційні системи, системи автоматизації та управління документообігом) та технології, що забезпечують належний рівень консультаційних послуг (інтерактивні технології, технології організації педагогічної взаємодії та співпраці, технології моніторингу якості навчального процесу) [15].

Висновки і перспективи подальших досліджень. Реформування системи освіти спрямовано на забезпечення відповідності якості професійної освіти запитам сучасного життя й потребам розвитку країни. Важливе місце в цьому процесі відіграють консалтингові послуги, впровадження яких допоможе значно покращити рівень якості освіти. Отже, консультування є складним багатофакторним соціальним явищем, значення якого для освіти набуває все більшої актуальності. Принагідно слід констатувати, що сфера консалтингової діяльності в Україні розширилась до професійного рівня та все більш імплементується в освітні системи. Достатньо розробленими напрямками консалтингових послуг слід вважати: педагогічний соціально-педагогічний, психологічний та управлінський консалтинг. У сучасних умовах до них дотичними є інформаційний, профорієнтаційний та репутаційний види консалтингу. Між тим, аналіз практики запровадження консалтингових послуг в освітній галузі дозволяє зробити висновок про необхідність більш широкого використання досвіду та професіоналізму працівників консалтингових фірм, що забезпечить можливість закладам освіти ефективно пристосовуватись до зовнішнього середовища, яке постійно змінюється. Існує необхідність проведення наукових досліджень у сфері консалтингу з подальшим застосуванням результатів у практиці функціонування закладу освіти, технологій надання консалтингових послуг, а також розвитку освітніх програм для консультантів в різних галузях та заходів державної підтримки цього виду діяльності.

Список використаної літератури

1. Алешникова В.И. Управленческое консультирование как фактор повышения эффективности управления современными организациями. Москва: Владос, 2003. 135 с.
2. Братищенко І.В. Управлінське консультування як інструмент організаційного розвитку навчального закладу. *Вісник післядипломної освіти*. 2014. Вип. 12. С. 17–25.
3. Бурлаєнко Т.І. Педагогічне дорадництво і консалтинг в сучасній освітній діяльності Польщі. *Науковий вісник УМО. Серія. Економіка та управління*. 2017. Вип. 3. С. 25–32.

4. Василенко Н.В. Особенности консалтинговой деятельности в образовании. *Теория и практика сервиса: экономика, социальная сфера, технологии*. 2014. № 3. С. 74–82. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/osobennosti-konsaltingovoy-deyatelnosti-v-obrazovanii> (дата звернення: 17.09.2020).
5. Волкова Н.В. Підготовка майбутніх інженерів-педагогів до використання комунікативних технологій у закладах професійно-технічної освіти. *Вісник Університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Педагогіка і психологія». Педагогічні науки*, 2019. № 1 (17). С. 105–113. DOI: 10.32342/2522-4115-2019-1-17-14.
6. Гулина М.А. Основы индивидуального психологического консультирования. Санкт-Петербург : Издательство СПбУ, 2000. 272 с.
7. Капська А.Й., Циганенко А.П. Соціально-педагогічне консультування як чинник попередження конфліктів старшокласників. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 11 : Соціальна робота. Соціальна педагогіка*. 2017. Вип. 23. С. 36–41. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu_011_2017_23_9
8. Консалтинг в образовании и управлении: монография / ред. А.И. Ткалича и А.А. Роганова. Москва: ИИТ МГУС, 2007. 162 с.
9. Коржик С.А. Методичний консалтинг як засіб професійного розвитку керівників загальноосвітніх навчальних закладів. *Педагогічних пошук*. 2016. №2. С. 20–21.
10. Лукашенок Е.Е. Консалтинг в сфере образования: выпускная квалификационная работа. Екатеринбург, 2016. 95 с.
11. Управлінський консалтинг : підручник / М.Ф. Безкровний та ін. Київ : Ліра-К, 2015. 336 с.
12. Хміль Ф.І. Управлінський консалтинг : навчальний посібник. Київ : Академвидав, 2008. 240 с.
13. Хоменко В.В. Консалтингові послуги в освіті. *Інноваційна педагогіка. Теорія і методика управління освітою*. 2020. Вип. 25. Т. 1. С. 149–152.
14. George R.L., Cristiani T.S. Counseling: Theory and Practice. 3rd ed. Englewood Cliffs, N.J. : Prentice Hall, 1990. 288 p.
15. Lavrentieva.O., Horbatiuk R., Skripnik L., Kuchma O., Penia V., Pahuta M. Theoretical and methodological bases of designing the information and consulting environment of educational institution. *Journal of Physics: Conference Series*, Volume 1840, 012060. XIII International Conference on Mathematics, Science and Technology Education (ICon-MaSTEd 2020) 15-17 October 2020, Kryvyi Rih, Ukraine. <https://iopscience.iop.org/article/10.1088/1742-6596/1840/1/012060>.
16. Steele F. Consulting for organisational change. Amherst: University of Massachusetts Press, 1981. 208 p.